

MUINELMAD

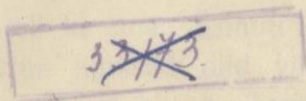
ALIDE ERTTEL

...Nad elasid aga kaugel, kaugel mere taga ja ühegi inimese jalg ei olnud sammunud nende saarel...

ALIDE ERTEL

MUINELMAD

V. BERGMANN'i KIRJASTUS TARTUS / 1929

Kaan ja illustratsioonid
kunstnik H. Lehepuu'lt

A-15240

i14697853

Raamatu- ja kivitrukikoda Ed. Bergmann, Tartus.

Pruunmuinelm.

1.

Palju oli neid muinelmaid. Vikerkaarelistes värvi-ilus särasid nad kevadisel murul ja meri lainetas neile pääle kristalse kuma. Nad tantsisid ja puhkasid. Nad tantsisid jällegi ja puhkasid jällegi. Lilled tundsid rõõmu, kui neid tallasid need igavesti noored ilulapsed. Puud olid õnnelikud, kui nad rebisid nende oksti, ja linnud palusid, et nad tohiksid neile laulda. Nad elasid aga kaugel, kaugel mere taga ja ühegi inimese jalg ei olnud sammunud nende saarel.

* * *

Muinelmail oli ka ema. Samuti igavesti noor kui nad ise, aga tema juuksed olid värvit ja hambad taoti temale lumivalgest kivist. Tema nimi oli Tragöödia. Oma kuldkiulise rüü all hoidis ta aga kummalisi lõhnu, mis uimastasid ja pimestasid, kui ta neid laotas laiali. Oma kuldkiulise rüü all peitis ta ka oma tiibu, mis teda kandsid iga saja aasta järel ükskord üksildaselt saarelt mere taga suurde laia ilma, kus elasid inimesed. Mis ta sääls siis nägi, sääls suures laias ilmas, kus elasid inimesed, seda jutustas ta sada aastat muinelmaile, omile lastele. Juba lõpul

olid nüüd need sada aastat ja unistaval pilgul vaatas kaugele Tragöödia, tuletades meelde veel viimseid mälestusi endiselt teekonnalt. Põnevusega kuulasid muinelmad, sahistades päikeselisi riideid — see maa sääl kaugel, kus elasid inimesed, see oli ikka üks imeline maa. Ja inimesed ise, need saladuslikud olevused, kes sünnivad ja surevad, aga olevat muinelmate sarnased, neid oleks tahtnud näha! Oh, kuis oleks tahtnud neid näha!

Ja tihedamini kogusid muinelmad oma ema Tragöödia ümber, kes korrutas viimseid mälestusi, saates unistava pilgu ikka kaugemale välja selle ilma poole, kus elasid inimesed.

* * *

Oli tõusnud torm merel, mille sarnast ei olnud näinud muinelmad. Lained tõusid pilvedeni ja uhtusid tähed üle, nii et need auravatena kividena kukusid. Nad uhtusid üle ka päikese, mis oma tulise suu pidi sulgema. Viimne kui kiireke jäi kinni kurku ja ilm läks ikka pimedamaks. End teades veel oma laste keskel oli Tragöödia ütle mata õnnelik. Mis oleks küll olnud, kui teda oleks tabanud teel see pime marune ilm!

Ometi oleks ta juba pidanud minema. Sada aastat sai täis. Sai täis juba eila ja tunaeila. Sai juba ammugi täis, kuid torm ei tahtnud veel vaikida ja meri neelas uusi tähti täitmata isuga. Kunas tuli lõpp?

* * *

Lõppu ei olnud aga veel. Oli ainult mühav meri ja pimeduses eksiv torm, mis puistas muinel-

mate riideid. Hirmul kogusid nad oma ema ümber, kes leidis trööstivaid sõnu hädaohu katmiseks.

* * *

Ometi vaikis torm ja meretagust saart valdas jällegi endine päikeseline rahu. Muinelmad vaatasid imestades enese ümber. Miski ei olnud muutunud ja tormine öö kadus inetu viirastusena mälestusest. Ema Tragöödia valmistas end pikale teekonnale. Tal oli uus rüüd koetud, mis teda kattis ennenägematus ilus. Tal olid nüüd läikivad hambad ja uuesti kuldseks värvitud juuksed. Ta lõkendas igavesest noorusest ja lainetas jälle kauge imelise ilma nägemise ootusest, kus elavad need olevused, kes end nimetavad inimesteks. Täna, nimelt täna pidi olema lahkumispäev saarelt. Oli küll raske jätta maha armsaid lapsi, aga mingisugune suur igatsus kandis sellest üle. See oli igatsus, millest ei teadnud tema lapsed. See oli igatsus, millest ta ei julgenud kunagi kõnelda. Isegi mitte mõtelda. Sellel igatsusel olid pruunid silmad ja oma südames oli Tragöödia sellele ristunud Pruunmuinelmaks. Ta surus käed südame vastu, mis oleks tahtnud temast välja ja ette tuksuda selle ilma poole, kus ta teadis leida oma igatsuse.

2.

Pisarsilmil seisis Tragöödia ümber muinelmad. Lahkumine oli lõpmata raske. Nagu midagi paha aimates ei tahtnud jätta lapsed ema ükski. Lepiti viimaks kokku saatmisega kuni mere rannani. Vaevalt

oli aga tehtud mõni samm, kui üks väike muinelmake pörkas tagasi karjatades.

Mis nüüd!

Ei tea mis. Üks kogu lamas haljal murul, üks pruun kogu, mille tunnistas Tragöödia inimeseks. Muinelmad lähenesid, ei julgenud aga minna päris ligi. Kogu lamas rahulikult, aga rütmiliselt tõusis tema rind, kuna tuul liigutas katkenud ja märgi riideid.

„Inimene!“ kordasid muinelmad ja kobasid juba tema jalgu ja käsi.

Tragöödia rind tuksatas. Inimene vaatas temale vastu suuri silmi, mille taga särasid pruunid sügavused. Inimese lähedal oli aga tuul palke, laudu ja kõiksugu rämpsude pildunud laiali. Need olid hukkunud laeva jäänused, mis vesi oli uhtunud saarele. Inimene ise oli end aga küll vist päästnud mõne lauatuuki abil. Tragöödia tundis ära inimeses oma igatsuse. See oli Pruunmuinelma.

* * *

Tragöödia seisis ikka veel oma igatsuse ees. Küll küsisid muinelmad, mis see tähendab, aga ta ei vastanud midagi. Nagu unenäos vaatas ta üksisilmi neile otsa, sonides enese ette ja haarates vaimus selle järele, mida pidas oma kallimaks varaks: Pruunmuinelma.

„Jää minu armsamaks, kallimaks lapseks,“ palus Tragöödia.

„Jää meile, jää meile,“ palusid muinelmad. Pruunmuinelma pühkis viimse une silmist ja vaatlus palujaid. Siis naeratas ta. „Teie olete õrnad

kui vahuvullid ja teie riided on udust peenemad. Mu seltsilised peavad olema nagu ma ise," vastas ta mõttes.

"Aga minul on kivised hambad ja kuldseks värvit juuksed," kiitles Tragöödia.

"Ma armastan ainult raudseid hambaid ja kõigis värves säravaid juukseid," ütles Pruunmuinelm.

"Ma lasen enesele valada raudsed hambad. Ma lasen sulatada kõik värvid juukseisse," lubas Tragöödia. Ja Tragöödia palus põlvili, et Pruunmuinelm jääks tema lapseks. Temaga ühes palusid kõik muinelmad sedasama. Kaua vaidles vastu Pruunmuinelm ja lubas lõpuks ometi jääda. Rahulise südamega lahkus nüüd Tragöödia kodunt. Mingisuguses võiduhurmuses lehvitas ta oma tiibu kauge teekonna jaoks. Nii kõrgele mõtles ta sõuda, kus veel keegi ei sõudnud, ja nii kaugele lennata, kui veel keegi ei lennanud. Kõik tahtis ta näha. Kõik tahtis ta teada ja siis alalõpmata jutustada oma lastele. Kõige enam oma armsamale nooremale Pruunmuinelmale.

3.

Pruunmuinelm oli hää seltsiline. Ta ei seganud ega tülitanud oma ilusaid õdesid. Kogunisti selle vastu püüdis ta kõik teha, et temaga oleks oldud rahul. Ta lõikas pajupille ja püüdis liblikaid. Ta tõi merelt karbikesi ja põimis päikese kiiri udukan-gasse muinelmate riiete, nüüd ka enese riiete jaoks. Ta valmistas merevahust patju ja lillelõhnast magusat rooga. Ta kirjutas tähtkirjalisi raamatuid ja laulis linnukeeli. Ometi ei olnud ta süda rahul.

„Kas ta ootas Tragöödiat koju?“

Ei, ta ei oodanud Tragöödiat koju. Ta teda nagu kartis.

„Miks?“

Pruunmuinelm jäi mõtlema. Mainis temale see igatsus raudseid hambaid, mis oleksid murdnud läbi põlised metsad ja kivised mäed. Mainis värvi-ilus säravaid juukseid, mis oleksid peegeldanud kogu ilma ilu. Ja rahutus hinges läks suuremaks, meeleolu raskemaks ja ikka raskemaks. Kõige selle juures oli ta aga edasi armas seltsiline kaasõdedele, kes temast ei jäänud maha mitte sammugi kuskil.

„Kui kaua?“ mõtles Pruunmuinelm.

Muinelmad naersid ja vallatasid: „Sa jääd alati meie juurde.“

* *

Tragöödia oli jõudnud koju. Ilusam kui kunagi enne ja targem kui kunagi enne, jättis ta ometi külmaks Pruunmuinelma südame. Sellevastu kasvas sääli ikka suuremaks igatsus raudsete hammaste ja värvi-liste juuste järele.

„Ma pean neid saama,“ suurustas ta.

„Mina tahan aga sind,“ ähvardas Tragöödia.

„Ma ei taha aga sind,“ vastas Pruunmuinelm.

„Kuidas sa end kaitsesid mu ilu, mu tarkuse eest?“ kahtles Tragöödia.

„Mul on igatsus,“ ütles Pruunmuinelm.

„Ka sinul?“

Tragöödia pää laskus norgu.

„Siis ei olnud see nali, millest sa kõnelesid, need raudhambad ja värvijuuksed?“

„See oli tõsi.“

*

*

*

Öösel aga, kui kõik magasid, hakkas Pruunmuinelm parandama oma laeva. Ja parandas veel mitu ööd, seni kui ta sai lõpuni valmis. Keegi ei näinud tema tööd ega teadnud küsida selle järele. Ühel hommikul otsis Tragöödia aga asjata oma nooremat armsamat last.

Kas ta läks otsima oma igatsust?

Jah.

Nõidmadu.

1.

Suures metsas oli suur maja ja selles suures majas elas kurikaval nõid. Ta võis juba kui vana olla, aga tema juuksed olid veel kuldsed ja palged punased. Temal oli neli tütart, nõiad, kurikavalad nõiad nagu ta ise ja kõigil tütardel olid kuldsed juuksed ja punased palged nagu emalgi. Ka nemad võisid juba kui vanad olla, ometi ei näinud seda keegi, nagu nende emagi vanadust ei näinud keegi. Ja tütreid elasid ka suuris metsis ja suuris majades, igaüks neist ise ilmakaarel. Räägiti, et neil tütardel jällegi igaühel oma tütar olla, paigutatud elama jällegi igaüks ise ilmakaarele, nimelt vahekaarile, aga neid ma ei ole näinud ja ei tea siis ka jutustada neist miski. Vana nõia enese ja tema tütardega olen mina olnud koos ja tean neist jutustada.

*

*

*

Kuis oli tore see suur maja suures metsas, kus elas vana nõid. Kallimast kivist lihvit seinad ja kristallist aknad, taevasinast valat laed ja kuuvalgest koet vaibad peegelpõrandal lugematute tubade reas. Ei ükski inimene mõistnud enam leida teed välja sellest majast, kui oli juhtunud teda sinna saatus.

„Aga sina ise, kuidas said sa välja?“

„Ma elasin selles majas palju aastaid, enne kui sain välja, ja sedagi kogemata. Isegi teadmata.“

„Aga kuis said sina sinna sisse?“

„Ma jutustan praegu kõik. See sündis nii:

Kord leidsin metsateel imeilusa naise haavatuna. Tema lahtised kuldsed juuksed olid verised ja riided katkised. Paljad jalad kuumasid palavikust ja silmad olid angunud valus. Nähtavasti oli teda röövit, tapet ja teele visat. Ma jäin tema juurde, seni kui ta toibus, ja võtsin tema enesega kaasa. Kui ta oli päris terve, siis küsis ta minult, kas ma ei tahaks tulla elama tema kodu. Ta olevat väga rikas ja võivat mulle teha palju hääd. Sellejuures oli mu külaline nii armas ja kena, et ma rõõmuga võtsin vastu tema kutse. Ta naeratas ainult ja käskis mul sulgeda silmad. Vaevalt sain pilgutada, kui end tundsin tõstetuna kõrgele, kuna mu külalise käed mind hellalt hoidsid kinni. Mul oli olla nii hää, et ei julgenud hingata. Korraga tundsin end laskuvat ja kui silmad avasin, nägin end lamavat kuninglikus toolis.

„Kuidas sain ma siia?“ küsisin mina imestades.

„Sa magasid kogu tee ja ei näinud ega kuulnud midagi. Nüüd oled minu kodus. Nüüd oled minu külaline, ja ma palun sind jääda minu juurde.“

Mul oli nii hää, et ei mõtelnudki vaielda vastu. Mulle meeldis istuda kuninglikus toolis kuninglikus toas, süüa kuninglikke sööke ja kanda neid muinas-toremaid riideid, mis minule toodi. Oma perenaist nägin ma harva. Temal käis palju võõraid, keda mina aga ei näinud. Pääle selle oli ta palju kodunt ära. Tema järele ei tundnud ma aga igatsust. Mul ei olnud selleks mahti, sest mu aega viitsid mängu-

ja laulukoorid. Isegi tants ja teater ei puudunud. Kui ma ei tahtnud kunsti, siis veetles jällegi loodus. Minu enese toas algas mets lillede ja lindudega. Ta oli nii suur, et alguses alati eksisin ära. Seda nähes ette andis mulle perenaine ühe vile, mida siis tarvitasin, kui enam ei teadnud, kus olin. Vile pääle tuli minule alati keegi appi juhatama õigele teele. Nii elasin ma palju aega, ilma et oleksin teadnud isegi, kui palju. Mul ei olnud ei kella, ei kalendrit. Kella ega kalendrit ei olnud kogu majas, kui palju ma ka küsisin selle järele. Ei teadnudki keegi, mis on kell või kalender. Perenaine ise seletas aga, et kell ja kalender temale mainivat kurbi asju, nii et ta neid ei suutvat kannatada oma elamises.

* * *

Ühel päeval tuli perenaine minu juurde. Ta oli ilus ja armas nagu harilikult, aga tema nägu oli tõsine.

„Kas on sinule miski juhtunud?“ küsisin mina.

„Ei seda mitte,“ vastas ta, „aga ma tahtsin sinuga rääkida. Mul on nimelt täna suur pidu. Minu tütreid tulevad ja veel palju teisi. Ma tahan neile valmistada ennekuulmatut ja ennenägematut lõbu. Sul on olnud nüüd küllalt mahti õppida tundma minu maja. Ma tahaksin ka, et sa näeksid neid inimesi, kes käivad minu majas. Ainult üht ma palun sinult: Kui sulle näib piduajal mõni asi imelisena või võõrana, siis ära küsi selle järele. Vasta ainult, kui keegi pöördub sinule sõnaga, aga ära ise tee juttu kellegagi.

„Aga mis siis?“ küsisin ma uudishimulikult.

„Siis ei ole enam kõik korras,“ lausus pere-

naine. „Ma ütlen veel kord: Ära imesta millegi üle ja ära küsi millegi järele!“

Perenaine nagu oleks veel tahtnud midagi rääkida, aga ta sulges sõnad suhu ja läks ära. Peegelsein näitas mulle tema näo, kui ta mulle pööris selja, ja see nägu ei olnud ei armas, ei ilus, ei isegi tõsine. See nägu oli kuri ja tige ja mul hakkas äkki hirm.

„Kes ta õieti on?“ tuli mul meelde küsida esimest korda ja ma võtsin nõuks temalt küsida. Ometi jäin ma rahuliselt ootama, mis on tulemas ja kuis läheb kõik edasi.

2.

Kui ma end vaatlesin piduehteis peeglis, taganesin pea ehmatades. See ei olnud nagu mina, vaid mõni printsess. Vaevalt on aga ühelgi printsessil olnud säärane kleit nagu minul seekord. Põimit kokku õrnust elavaist lillist, oli see ennem minisugune luuletis. Ma lehkasin kogu ilma kevadena. Ja mida kauem ma end vaatlesin, seda rahulisemaks ma sain, nii et julge ja õnnelise tundmusega võtsin vastu perenaise kõrval vööraid. Mind tutvustas perenaine tulijaile oma kõige paremana sõbrana, mis näis kõigile olevat nagu iseenesest mõistetav. Mulle nimetati ka küll nimesid, aga nad olid nii imelised-iseäralised, et ei jäänud meelde. Päälegi tuli ikka uusi juurde, ikka uhkemaid, ikka toredamaid, aga ikka ainult mehi. Oleksin tahtnud teada, miks ainult mehi, aga ma ei tohtinud ju küsida. Viimaks jõudsid pärale ka majaperenaise tütrede.

Oo!

Kõik jäi vait, kui nad astusid sisse. Ainult

igatsus on nii õrn kui need neli naist. Ja mis veel nii ilus on, seda ma ei teagi. Vahest ainult laul. Seljas oli neil nagu emalgi mingisugune sära, nii et mu silmad pimenesid, kui nad kõik seisis kõrvustikku. Mu rooslilleline rüüd oli ju vaene selle kõrval ja ma tundsin peaaegu kadedust. —

*

*

Kui kõik võõrad olid koos, siis mindi lauda. Perenaise paremal käel istusid tema neli tütart, kuna mind asetati pahemale. Kõigest hiilgusest mu ümber käis mul pää ringi. Vaevalt nägin ma sööke ja jooke, olgugi et kõik võõrad näitasid üles suurt isu ja janu. Alatasa tõsteti klaase ja tühjendati lauda. Aegamööda harjusin ära ja hakkasin vaatlema teravamalt asju ja olusid. Ma nägin nüüd, et iga võõra kõrval oli õitsev roos, kuna majaperenaise ja tema tütarde taga lõhnasid iseäralised haralised puud. Aegajalt kummardusid laualolijad lillede poole, neid suudeldes ja pigistades. Mis ma aga veel nägin, see pani mu südame värisema. Lilled tõrkusid suudelda laskmast. Nad peitsid oma õisi võõraste selja taha ja värisesid, kui joobnud meeste käed neid puudutasid. Oleksin häämeelega tahtnud teada, mis see tähendab, aga mulle tuli meelde, et ei tohi küsida. Ei olnudki kellelt küsida. Perenaine ja tema tütreid rippusid nende kõrval seisvate puude küljes ja kõik teised võõrad märatsesid isekeski. Nad vahetasid parajasti oma rooslilli, kui hakkas mängima orkester kõrvalolevas saalis. Mul oli õudne istuda pidulauas ja ma läksin vaatama mängijaid. Ma ei näinud ühtki inimese hinge. Noodipultide taga kü-

kitasid aga hiiglakonnad ja sisalikud. Ma minestasin ehmatuses ja ei mäletanud enam midagi.

*

*

*

Kui kaua ma lamasin, ei tea. Liigutada ma ei saanud, aga ma kuulsin ja nägin kõik, mis sündis minu ümber. Ma ei oleks julgenudki liigutada, kartes mingisugust hädadohtu nii perenaise enese kui tema võõraste poolt. Kahtlemata olin ma sattunud nõia juurde ja ma pidin valvel olema enese pärast. Mu mõtted ja meeled olid nii pingul, et panin iga liigutust, iga sõna enese ümber tähele. Nii kuulsin nurisevat külalisi, et roosid enam ei taha kuulda sõna, et neid tuleb hävitada ja uusi muretseda asemele. Kuulsin ka, kuis perenaine enesel ütles olevat tulevaks korraks juba ühe ütlemata kena olevuse valmis, kellele ta lähemal ajal ka kaaslasi saavat. Ta käskis ka omil tütardele kuulutada neid kaaslasi, aga võimalikult noori ja kuldjuukselisi — tumedad pääd olevat kavalad. Oma puudega ütles ta end olevat rahul. Neid saada juurde olevat ka väga raske. Ennem siis juba rooslilli. Ma kuulsin ka kõneldavat konnist. Neil olevat vastuhakkamisest himu küll juba täis, ometi tulevat neid veel hoida konnanaha sees. Nii olevat ümberkäimine kõige ladusam. Sisalikke lubati lähemal ajal vabastada. Nad olevat juba õppinud kõik, mis minevat tarvis tulevaile pidustajaile. Ja palju kõneldi veel, aga ma ei saanud kõigest aru. Viimaks tõsteti tükk saalipõrandat üles ja konnad hüplesid kolinal põranda all olevasse keldrisse. Sisalikud aeti kusagile mujale ja neile töötati ennekuulmatut üllatust. Võõrad ise hakkasid ka pea lah-

kuma, mille juures tehti lõpmata kära. Tühjaks söödud nõud peksti puruks, lilled kõigi pottidega visati nurka, laudad lükati ümber ja toolid murti katki. Mis oli jäänud veel viina pudelitesse, see kallati seinetele või maha ja majaperenaine ühes tütardega oli kõikidest kõige agaram selle juures. Kui terve maja oli pöördunud pahurpidi, siis alles tuli lahkumine. Minu järele ei küsinud aga keegi. Kas ei pandud mind tähele või ei tahetud mind panna tähele — ei tea. Pärast tulid kõik viis säravat naist saali, kandes enesetega ühes söögilaualt lõhnavaid puid. Saalis ei olnud naised aga enam naised, vaid ussid, kes end mähkisid puude ümber, neid pigistades puruks. Kuuldus oigamine, kui oleksid võidelnud raskesti haavat inimesed surmavalus, ja oigamise vahele usside visin. Äkki jäi kõik vaik.

„Ta on siin,“ visises üks uss.

„Ongi parem, et ta juba teab,“ visises teine.

„Nüüd peab ta aga oma saatuse otsustama,“ visises kolmas.

„Ongi otsustet,“ visises neljas.

„Seda parem,“ visises viies ja hammustas mu jalga läbi uduõrna suka.

Ma kargasin üles, värisedes kogu kehast.

„Kus olen ma? Mis sünnib siin? Appi!“

Ma hüüdsin kõigest jõust veel kord appi ja ussid olid äkki jällegi säravad naised.

„Mis on sul viga?“

„Mul on hirm. Ma tahan siit ära. Ma ei saa siin millestki aru. Ma tahan jällegi olla, kus olin ennem.“

„Ah nii,“ naeris mu perenaine. „Nüüd on prei-
likene küllalt juba söönud ja joonud ja tahab juba
minna. Ei, armsam, sellest ei tule midagi välja.
Ärasaatmiseks ma ei toonud sind siia, vaid siiajää-
miseks. Ma tahaksin omale seltsi. Sa võid siin
teha, mis iganes tahad. Sa võid saada, mis sa
iganes soovid. Ma annan sulle ka kuhja lõuaotsi.
Neile lõuaotsile on kirjutet pääle kõik, mis maine
elu võib pakkuda paremat, ilusamat ja armsamat.
Tahad sa midagi, siis liiguta ainult üht lõuaotsakest
sõrmega ja su soov on silmapilk täidet. Selle
kõige eest on aga üks tingimus minu poolt: päikese
loojaminekust kuni päikese tõusuni pead sa rahuliselt
toas magama. Ainult iga kuu üks kord, nimelt noore
ja vana kuu vahelisel ööl, võtad sa ussinaha selga ja
teed, mis ma käsen. Tahad sa seda, siis jääd sa siia
igaveses nooruses igavesti elama. Ma mõtlen, sa
oled tark ja võtad vastu, mis sulle pakutakse.“

„Võta vastu!“ tungisid kõik viis, kuna mina
olin keeletu hirmust ja hädast.

„Või küsid mõtlemisaega?“ päris mu perenaine.
Ma sain ainult põlvili laskuda.

„Mis sa siis nüüd palud?“ küsis mu perenaine.

„Armud! Lase mul minna. Ma ei taha sult
midagi!“

Äkki kummardus minu üle mu perenaine ja
ma tundsin end hammustetavat palgest. Sest sil-
mapilgust saadik ei olnud ma enam mina, vaid
imetore õitsev rooslill ja mind kanti suurde saali,
kus õitses palju minu sarnaseid roslilli. Sellega
algab minu elus uus, hoopis uus päätükk.

Ex bibl. univ. Sarp

3.

Ma olin siis nüüd rooslill. Oi, päris kena oli end näha õitsevana, lehkavana. Ometi ei olnud olla hää. Ma tundsin end surutuna kokku ja kuidagi kistuna laiali ja pahurpidi. Oleksin tahtnud nutta, aga pisarad lämbusid õiekarikasse. Oleksin tahtnud oma õnnetusest rääkidagi, aga mul ei olnud suud. Nii kannatasin siis vaikides. Nii vaikides kannatasid ka kõik teised roosid, sest ma olin enam kui kindel, et need on nõiut inimesed, keda nõidmadu kavalusega meelitas oma juurde nagu mindki. Mina olin vähemalt ilus, kuna mu õnnetud kaaslased põdesid veel piduhaavu. Nimelt piduhaavu. Neil oli vaevalt mõni terve oks. Terveist õitest pole rääkidagi. Mis pidid need õnnetud küll kannatama! Tundes niiviisi suurt südamevalu teiste kui enese pärast uinusin viimaks magama.

*

*

*

Virgudes algas uuesti teisel hommikul mu õnnetus. Ja oli ometi ilus hommik. Oleksin tahtnud minna jalutama, oleksin üht sammugi tahtnud astuda päikesele vastu, aga ma olin ju rooslille kehasse pandud vangi. Ainult oma punakasvalget õit sain ma vähe pöördma akna poole. Akna poole sirutasid ka teised kaaslased oma õisi, isegi kui nad olid rebit või närtsinud. Oli igav ja raske. Ma mõtlesin juba surma pääle. Surma pääle mõtlesid vist küll ka teised kannatajad, sest neil oli nii lõpmata kurb ilme. Nii läks päev päeva järele. Kui palju neid oli, neid päevi, ma ei tea. Ma olin ju ikkagi roos ja ei mõistnud enam hästi mõelda. Päevade

lugemisest pole rääkidagi. Ühel hommikul nägin ainult läbi akna, et oli talv. See tähendab siis, et olin olnud roos juba mitu kuud. Selsamal hommikul tuli ka esimest korda perenaine meid vaatama. Temal oli seekord küll inimese nägu, aga nii inetu, et ma kohkunult pöörsin õie kõrvale.

„Mu armas sõber on läinud ju väga kurblikuks,“ irvitas noid ja läks minust mööda pilkava ilmega, mis teda tegi veel inetumaks kui ta oli juba isegi. Ja mitte et ta oli ainult inetu. Ta oli päris hirmus. Kuna ma ennem alati olin imetlenud tema kuldseid juukseid, nägin ma nüüd, et need ei olnud juuksed, vaid ümber pää mähitud ussid. Kui ma oleksin saanud end liigutada, siis oleksin küll põgenenud ei tea kuhu selle hirmutise, selle noidmao eest, kes mind ja kui palju teisi oli vedanud kavalusega oma võrku ega lasknud enam lahti.

Oh häda! Oh häda! Oh häda!

Kuid isegi hästi ohata ma ei saanud. Ma olin ainult roos ja roos ei saa teha häält. Nii matsin siis kõik kannatused vaikusesse.

*

*

*

Teisel hommikul tuli jällegi perenaine meile. Seekord oli tema nägu lahkem ja ta peatus naeratades minu juures.

„Sul läheb küll see jant juba igavaks. Saa minu tütreks ja kõik on unustet.“

„Ütle parem: saa nõiaks nagu mina,“ tahtsin ma öelda, aga mul jäi sõna kinni. Ma sain ainult oma õit liigutada ja sedagi kõige suurema jõupingutusega.

„Sa ei taha!“ susises noid läbi hammaste.

Ma liigutasin jällegi eitavalt õit ja nõid läks viha pärast näost siniseks.

„Siis sa saad, mis sa tahad. Täna õhtu on minu juures jällegi pidu ja sina tuled lauda roosina kõige võimsama sorti kõrvale. Sa tead juba, kuidas see on.“

Viimaseid sõnu ütles nõid veel lävelt tagasi. Muidugi teadsin mina, kuidas see oli, see laualolek võõraste kõrval, sortside kõrval, nagu minu enese aimust nüüd nõid oli tõendanud. Ometi oli see ikkagi parem, kui saada nõiaks ja ussina teha kurja tööd. „Minu pärast tee mind konnaks, aga nõiaks ma saada ei taha,“ uhkustasin mina.

„Sa meeldid mulle enam roosina,“ naeris kihvitiselt nõid veel teisest saalist ja kadus silmapiirilt. Mina jäin aga ühes teistega ootama meile nii kurba piduõhtut.

*

*

*

Kui mina ei oleks olnud muutunud roosiks, siis oleks olnud see pidu nagu endine. Iseenesest mõista oli nüüd minule kõik teisiti. Kogu õhtu pidin hingama toore ja purjus sorti õhkkonda, pidin kannatama tema käpitamist ja pigistamist. Isegi üksikute õislehekeste murdmist pidin laskma sündida, mis oli võimatu valus. Kuid parata ei olnud midagi. Ma olin nõidmao võimuses ja mulle ei tulnud kuskilt abi. Sortsi käpitamiste ja pigistamiste all kasvas aina mu valu.

Korraga hakkas mulle sorts sosistama miskit kõrvu. Esiti ei saanud ma hästi aru, aga viimaks harjusin tema joomisest lallutava kõnega.

„Sa oled kõige ilusam roos ilmas,“ kuulsin ikka uuesti. „Ma tahaksin, et sa tuleksid minuga minu kodusse.“

„Kas sinu kodu on kaugel?“ küsisin mina, imestades isegi selle üle, et sain rääkida.

„Ei ole,“ vastas ta.

„Aga kuidas saab sinna?“ küsisin mina.

„Sinna viib maa-alune tee siit lossist. Nimelt sellest keldrist, kus on konnad.“

„Kas need, kes mängivad?“

„Jah, need. On ju küll ilusad loomad, mis?“

„Ma mõtlen, et olen ilusam,“ katsusin teha kurba nalja.

„Seda mõtlen ka mina,“ arvas sorts.

„Aga kuidas said need konnad siia?“ küsisin mina äkki.

„Hi, hi, hi, kuidas said sina siia?“ naeris kavalalt sorts.

Ma tundsin, et mu pää hakkas käima ringi. See, mis ma kuulsin, ei olnud minule väga suur uudis, aga ometi suur küllalt selleks, et ajada segi mu meeli ja mõtteid. Oli enam kui kindel, et mind ei laseks lahti nõidmadu. Kes ütleks aga, et sorts mind kunagi, kunagi lunastaks? Nii edasi-tagasi kaheldes jõudsin viimaks ikkagi otsusele, et kui mind keegi lunastaks, siis juba sorts. Kui ei, noh, ma olin siis vähemalt kõik teinud, mis mul oli võimalik. Nii otsustasin ära minna sortsiiga. Kui ta sellest perenaisele rääkis, välkusid viimasel silmad päris ussi vihas.

„Või nii! Sellel roosil ei meeldi siis minu juures. Mille üle ta siis kaebab?“

„Ei millegi üle. Mina meeldin temale vist.“ Ja sorts pööris äkki minu poole:

„Kas ma meeldin sinule?“

Mul oli küll vastik ütelda „jah“. Ometi ei olnud

see mulle nii väga, väga raske, sest teadmine, et sellega vihasitan oma perenaist, tegi mulle pisut lõbu. Oli kurb lõbu küll, ometi ikka enam kui midagi.

4.

Pean ütlema, et sorts oli hää minule. Tema lossi jõudes sain tagasi inimese kuju. Ometi ei olnud ma rõõmus. Ma mõtlesin oma endiste kaaslaste pääle, kes vaevlesid nõidmao lossis. Mitte silmapilgukski ei läinud nad mul meelest. Ja lunastus oli veel kaugel. Oli vahest võimatu ülepea. Sorts nägi minu kurba meeleolu ja küsis selle põhjuse järele. Ma seletasin temale. Ta katsus mind trööstida, aga asjata. Mu pisarad voolasid lõpmata ja mul ei olnud rahu kusagil. Minu kurbuse üle oli kurb ka sorts. Seda enam, et ta ei saanud aidata. Ta ütles nõidmao väga tigeada olevat, nii et ta vaevalt vabastaks õnnetuid roose. Päälegi olevat lootusi, et roosid nõidmaole alistudes tema tahtmist täidavad ja ka ise saavad nõidmadudeks. Ka tema tütreid olevat roosidena elanud pikemat aega, kuna tema, sorts, ei tea kui palju aastaid on olnud konna nahas, seni kui tulnud meel pähe. Kui kannatus liiga suureks minevat, siis pidavat otsima pääsmist ükskõik millisel teel. Nii on saanud tema sortsiks ja olevat väga rahul oma saatusega. Kui ta midagi kahetsevat, siis ainult seda, et ta on olnud liiga kaua aega konn.

„Ja olid ka inimene ennem?“ küsisin mina.

„Jah, inimene. Väga hää, väga aus inimene. Kui aga nõidmadu mind silmas, hakkas ta mind petma ja meelitama. Ma panin kaua vastu, aga

ometi mitte kuigi kaua. Sa tead, kuidas nõidmadu oskab olla häa. Kui mina aga juba olin tema võrgus, panin küll veel vastu, aga sain konnaks nagu sina roosiks. Nüüd olen aga sorts ja võrgutan inimesi nagu nõidmadu.“

„Mis sa saad selle eest?“ küsisin mina.

„Iga hinge eest saan ühe linna ja saja hinge eest ühe kuningriigi. Mul on juba 3 kuningriiki ja 27 linna. Nii saab siis pea 4 kuningriiki.“

„Ja sa oled õnnelik?“ küsisin mina hirmununa.

„Väga. Kui oled kord hakanud tegema kurja, siis teeb lõbu seda teha ikka rohkem.“

Nii rääkis sorts ja lubas mulle näidata lähemal ajal oma kuningriike.

* * *

See oli aga veel reis!

Sortsil oli tuulhobune, mis imekiirelt liikus õhus edasi. Ei läinudki palju aega ja meie olime jõudnud juba teise kuningriigi piirini. Mul oli veel süda raske ja meel kurb mäletades kõike, mis nägin esimesil reisi-päevil. Mitte midagi muud kui tighedust, kurjust, viha ja nii otsast pääle ikka jällegi uuesti. Mul oli kogu aeg tundmus, kui oleks kõik, mis nägin, sündinud kellegi käsul või nõusolemisel mingi kindla süsteemi või plaani järele, sest kuriteod järgnesid päris korrapäraselt. Ma küsisin selle järele, aga sorts ütles, ma pidavat olema vait, muidu kukkuvat ma maha tuulhobu seljast. Nii olin siis ka vait, lootes, et teises kuningriigis kõik on teisiti. Oli küll kõik teisiti, jah, aga kõik pahemini. Mis ma olin näinud, oli kõik nali selle kõrval, mida nägin nüüd. Mu silmad läksid

kirjuks ja ma pigistasin nad kinni. Ma lamasin pool-
surnuna sortsi käte vahel ja virgusin alles siis, kui
hobune seisatas äkilisel tõmbel.

„Kus oleme nüüd?“ küsisin ma tasa.

„Kolmanda kuningriigi piiril,“ vastas sorts, kihutades hobust juba edasi.

„Vahest on siin kõik ilusam, kõik parem,“ mõtlesin mina, kuna sorts naeratas.

„Nii jälk on kõik ja sina naerad,“ imestasin mina.

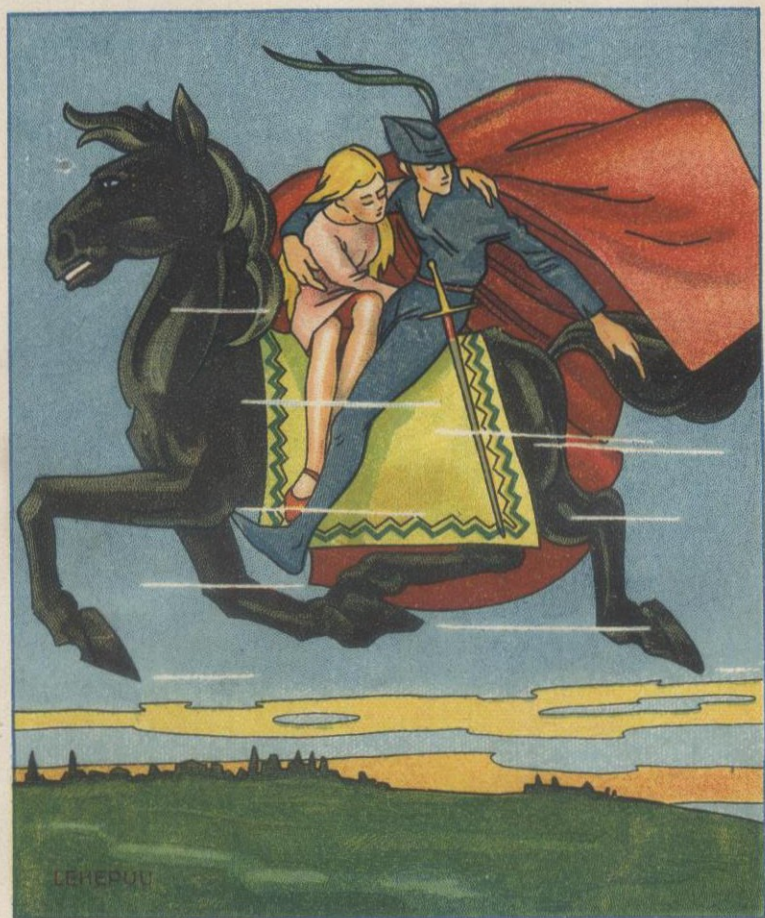
„Oo, see on ju väga lõbus kõik. Ometi on kõige parem veel ees,“ naeris sorts.

Ma ei julgenud enam hingata, nii hakkas korraga hirm. Oleksin häämeelega põgenenud, ometi ei olnud see võimalik, sest ma olin ju sortsi vang. Veel enam: ma olin tema omandus. Ei olekski praegusel silmapilgul olnud kuhugi põgeneda. Kogu ilm avanes äkki minu ees üheainsana verisena haavana, mis auras välja tulist valu. Ei olnud otsa ega äärt sellel haaval. Kõik maad ja kõik ilmad näisid sinna kaduvat, kõik süüd, kõik hukatus sääl algavat.

„Kunas see lõpeb?“ ei saanud ma end takistada küsimast.

„Miks peaks see lõppema!“ imestas sorts. „See on ütlemata ilus, mis sa näed. See on ilusam kui muusika, tants või maal või muu. See on ilusam veel kui sina.“

Sorts rääkis veel edasi, aga ma ei kuulnud enam. Ma tundsin end haaratavat ühes kõigi kannatustega, mis mulle ilmusid. Ma oleksin aidanud. Ma oleksin end ohverdanud nende eest. Ma ei teagi enam kõike, mis ma oleksin võinud teha sel silmapilgul. Korraga tundsin sortsi tugevaid käsi enese ümber.

... Sortsil oli tuulhobune, mis imeklirelt likus õhus edasi ...

„Pea!“ ütles sorts, „kas on sul nõu minna sinna?“

„Ma tahan minna sinna!“

Sorts hakkas kõnelema. Kõik ei jäänud mulle meelde. Kõigest ei saanud ma arugi, ometi teadsin ma, mis ta tahtis. Ta tahtis seda kaastundmust, mis minus oli selgunud, kitkuda välja minust kõigi juurtega.

„Nii paljud on annud oma südame sinna,“ lõpetas ta väga tõsiselt. „Ometi ei ole sääli miski paranenud. Ka sinu ohver saab olema asjata.“

Ma ei saanud temale enam midagi vastata. Mu hing vabanes ikka enam kõigest maisest. Ma tundsin end vabanevat isegi oma kehast. Seda viimast nagu ei olnudki enam. Hirmununa käänles minu ümber sorts. Ta tahtis minust haarata kinni, aga tema käed laskusid ikka uuesti. Ta hüüdis mind nimepidi. Ta palus, ta meelitas, aga nagu lennultõusisin ma ikka ülespoole, jättes kaugele enese taha sorti ja tema tuulhobuse.

* * *

Ma ärkasin. Ma olin ikka ainult inimene ja tundsin oma raskust, mis nii surub, surub maa poole. Ometi olin ma näinud nõidmadu ja tema tütreid, tema sorti ja selle hirmsaid kuningriike.

Imeõunad.

1.

Tee ääres mängisid neli poissi. Nad olid umbes 10-aastased ja suguluse poolest üksteisele võõrad. Siiski said nad hästi läbi, olgugi et mõni nende seas noris tüli. Praegugi nõudis Udo omale Sulevilt õiguseta mängukorda. Tammi kaitses vehklevail kätel Sulevit, kuna Henn end ei lasknud segada. Ta vaatles külmal rahul kaaslasi, tõstes ainult aeg-ajalt ähvardavalt küünarnukki Udo poole. Ei tea, kas seekord ei oleks läinud mitte mõnel nina siniseks, kui ei oleks poisid äkki jäänud vahtima lähenevat vanameest, kes kandis seljas suurt täidet korvi.

„Mis vanamees? Mis korv? Mis korv? Mis vanamees?“ Üks küsis ühelt, teine teiselt, ometi ei teadnud vastata keegi. Saladuslik vanamees tuli aga ikka lähemale. Ta oligi juba poiste juures, kes ammuli sui seisid tee ääres. Oo!

Udo hakkas korraga vilistama — vanamehel olid korvis õunad. Ja millised õunad! Kõige väikesem neist oli inimese pää suurune.

Tammi hammustas keelt. Tõesti, niisuguse õuna eest laseks end peksta!

Sulevil läikisid ka juba silmad.

„Kui ilusad, ilusad õunad!“

Ainult Henn ei teinud välja asjast midagi.

Ta mõtles ainult: võõras vara, ja heitis käega. Ometi pigistas ta kinni silmad, et mitte näha, kuis läheks temast mööda see „võõras vara“. Pea üllatetuna avas ta nad uuesti, kui vanamees poiste ette jäi seisma ja nendega tegi juttu.

„Kas te olete ka hääd poisid?“

Kõik neli löid maha silmad.

„Noh, hää küll, ma ei vaidle teiega,“ lausus vanamees edasi. „Parem tulge minule appi minu koorimat tegema kergemaks. Mul on siin neli sorti õunu. Tarkusõunad, Iluõunad, Vaevaõunad ja Varaõunad. Valige igaüks, mis kellelegi meeldib, kuid igaüks ühe ainsa.“

Nii rääkis vanamees ja pani korvi poiste ette maha.

Tõusis ärevus.

Millist võtta? Millist jätta?

Kõik neli poissi vajusid kokku salka ja küsisid üksteiselt tasa nõu.

„Mis imelised ennekuulmatud nimed!“

Vanamees aga kordas vahetpidamata: Tarkusõunad, Iluõunad, Vaevaõunad, Varaõunad ja jällegi otsast pääle nii.

Sulev astus teistest eemale. Ta oli juba otsustanud.

„Noh?“

„Palun mulle Iluõun.“

„Nii, poiss.“

Vanamees andis õuna ja vaatles teravalt poissi. Oli pisut kahvatanud näoga, aga sirge keha ja suurte elavate silmadega.

„Vahest soovib veel keegi Iluõuna?“

Poisid raputasid pääd.

Ei. Iluõuna ei soovinud küll enam keegi.

„Mis siis?“

„Ma palun Varaõuna,“ kogeles Udo.

„Miks?“ küsis vanamees.

„Mu isa ütleb, et peab olema palju vara.“

„Ah nii. Võta siis, mu poiss.“

Ja Udo võttis vanamehe peost Varaõuna vastu.

„Vahest soovib veel keegi Varaõuna?“ küsis vanamees edasi, aga Hennu Tammit raputasid pääd.

„Ma palun Tarkusõuna,“ võttis sõna Henn.

Ja Henn sai Tarkusõuna.

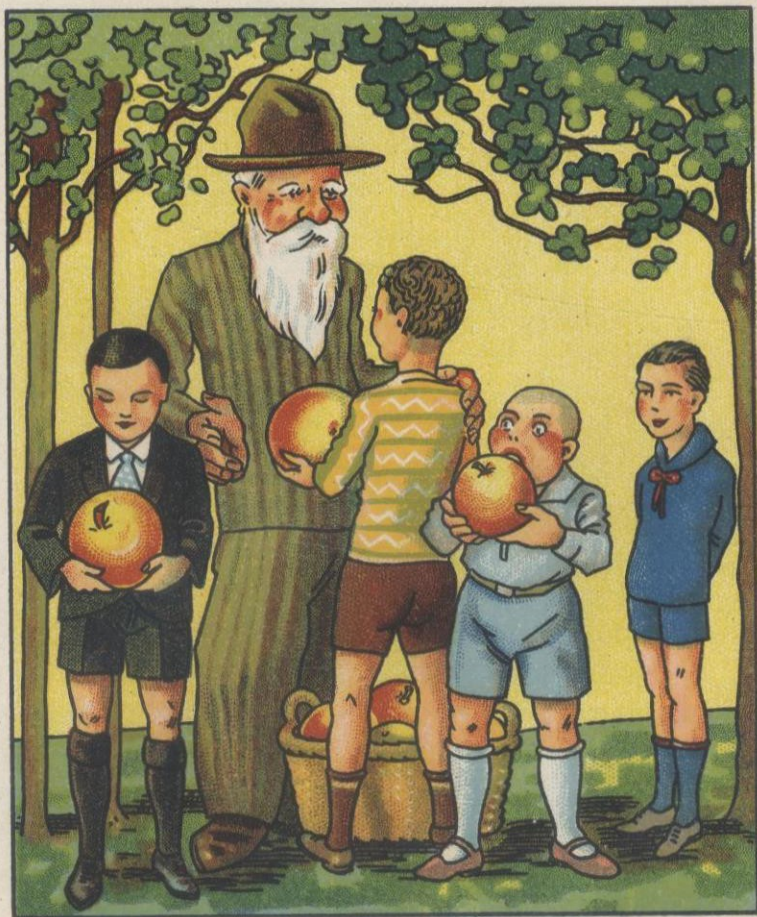
„Aga sina, poiss, tahad ka Tarkusõuna?“ naljatas vanamees.

„Ei, ma palun Vaevaõuna,“ tuli nüüd ka Tammi oma sooviga välja.

Ja Tammi sai Vaevaõuna omale.

* *

Poisid olid õnnelikud. Suure kisaga jooksid nad koju, kiites igaüks oma õuna. Siis tuli söömine. Kuid sellega sündis ime: kui palju ka poisid sõid, õunad ei saanud otsa. Ja nii iga päev edasi. Poiste imetusel ei olnud otsa ega äärt. Mida suuremaks aga poisid kasvasid, seda suuremaks kasvasid ka õunad. Neid viidi näidata kooli- ja kirikuõpetajale, aga ei

... Ja Henn sai Tarkusõuna ...

kooli- ega kirikuõpetaja teadnud, mis õunad need olid. Isegi süüa ei julgenud keegi neid õunu pääle poiste eneste, kartes mingisugust kurja või nõidust. Hoiatati ka poisse söömise eest, kuid hoolimata kõigest ei lasknud nad end takistada. Olles juba mehed sõid nad ikka veel oma õuna.

2.

Poisid olid nüüd mehed, jah. Nad ei mänginud enam üksteisega, vaid ajasid tarka juttu, kui juhtusid saama kokku. Igaühel neist oli aga iseoma jutt. Neid poiste jutte olen ma nii palju kuulnud, et nad mulle jäid pähe. Et nad mulle meeldisid, need jutud, siis kirjutasin nad raamatusse. Kõigepäält Sulevi jutu.

„Kui ma õuna sõin,“ algas endine kahvatanud näoga poisike ja nüüdne kena noormees, „siis avanesid mul äkki silmad. Ma nägin kõigil asjul oma-dusi, mis ma ei näinud ennem. Ma nägin kõigepäält ilu. Nii oli korraga ilus õlekõrreke porilombis ja ilus kadakpõõsas luitunud söödil. Ja kõik, mis oli ilus, läks mulle ikka ilusamaks. Kõik ilm ja elu oli täis üht ainust suurt ilu, millest ma olen püüdnud saada osa. Mu ülem püüd on olla ka ise ilus nagu kogu ilm, kogu elu.“

See oli Sulevi jutt. Keegi ei vaielnud temale vastu. Keegi ei laitnud teda. Kõik tundsid temaga kaasa, aga ometi ei tahtnud keegi Sulevi juttu omaks võtta. Kui ta vaikis, võttis sõna Henn.

„Sina sööd Iluõuna,“ lausus ta Sulevile, „sellepärast on sulle kõik ilus. Mina ei näe sugugi asjade

välimust. Ma pean tungima kõigi asjade põhja. Ma pean küsima ja õppima ja ikka jälle õppima. Mu maja on nii täis raamatuid, et ma ei mahu enam sääl elama. Ometi ei ole mul veel kaugeltki kõik raamatud koos, ei tea ma veel niihästi kui midagi kõigest sellest, mis kunagi mõeldud ja kirjutet. Mu hinge palavam soov on aga saada kõige maailma tarkuse jälile — ma söön ju tarkusõuna. Ma ei jõua küllalt tänada seda vanameest, kes andis mulle selle.“

Ka Hennu jutuga olid kõik nõus. Edasi ta enam ei rääkinud. Tammi kõhatas, piiludes Udo poole.

„Alusta,“ ütles Udo. „Minu jutt jäägu viimsele kohale.“

Nii algas siis Tammi, ajades tugeva rinna ette ja sirutades tööst karedaid käsi. Tema jutt oli järgmine:

„Ma ei näe ei ilu, ei tarkust. Ma näen ainult tööd. Vahest ei näe ma õieti, ma ei tea. Aga ma näen nii. Siin tuleb teha auk maa sisse, sääl ajada kinni teine. Siin tuleb istutada ja säälsamas kõrval raiuda maha. Tuleb ehitada, tuleb lõhkuda. Tuleb lahutada, tuleb liita. Tuleb tõugata, tuleb tõmmata. Ja vaevalt olen lõpetanud ühe töö, kui juba näen tõusvat enese ette kümme teist. Ei tahaks enne surra, kui kõik, mis kunagi on teha, tehtaks ära. Teist paremat soovi ei ole minul. Vahest naerate minu üle, aga ma ei saa teisiti.“

„Ei naera vist küll keegi,“ lausus Udo, „olgugi et sinu soovi ei taha jagada keegi meist. Vähemalt mitte mina. Minu soovid ja tahtmised on teisemad. Ma sean teisi tõhe ja pean selle eest saama palju. Nii tasuta nagu sina, ei löö mina naelagi seinale. Kõige-

päält tahan ma elada. Ja hästi elada. Tõepoolest olen ma saanud, mis ma olen tahtnud, sest ma olen rikas mees. Ma lasen ehitada iga aasta uusi maju ja ostan uusi mõisaid. Ma kannan kõige paremat riiet ja kõige peenemat saabast. Oma kõhtu täidan ma ainult kuninglikkude söökide ja jookidega. Mitte asjata ei ole ma sõõnud Varaõuna ja ei vaheta seda ühegi teisega. Ma olen õnnelik.“

Nii olid aetud kõik jutud ja sõbrad lahkusid jällegi, soovides üksteisele kõige paremat.

3.

Jällegi olid sõbrad koos. Seekord mitte tugevad noormehed, vaid hallid raugad. Ja jällegi aeti endisi jutte. Nii —

Kui aga tuli kord Udo kätte, siis tõstis ta vihaselt rusika.

„Mu elutöö on hävitet. Mu vara on riisut, mu majad lõhut, mu mõisad jaotet. Ma pean alustama otsast pääle.“

Kolm kaaslast vaatasid temale võõrastavalt otsa.

„Miks ei ole riisut meid?“

„Teie vaesed, mis on teilt võtta?“

Tammi tõstis rusika.

„Mina ei ole vaene. Ma olen eluaeg olnud rikas tööst, muud rikkust ma ei tunnusta.“

„Olen mina siis vaene?“ imestas Henn. „Ma olen olnud eluaeg rikas tarkusest. Ma olen annud palju ja mu tagavara ei ole kaugeltki otsas. Ma olen ääretu rikas.“

„Ka mina olen rikas,“ kõneles omapuhku nüüd

Sulev. „Ma olen joonud ilu oma eluaeg ja mul on seda kogut nii palju, palju. Nii palju, et saab seda näidata kogu ilmale. Ja keegi, mitte keegi ei saa seda riisuda.“

Ja kolm sõpra astusid tihedasse salka, nii nagu nad seda tegid tihti lastena, kuna vihane Udo neile tormas kallale.

„Juba poisikesena ma teid kolme tallasin tihti, nüüd teen seda veelkord raugana. Te olete minu vastased ja ma hävitan teid.“

„Pea?“

Juba oli Hennu tugev käsi Udo õlal.

„Pea! Ehita iseoma kätega üks maja. Tee iseoma kätega kõlbmatu maa viljakandjaks ja ma nende kätega löön maha, kes selle hävitab või võtab.“

„Ma ei ole ori. Ma ei tee tööd.“

„Siis ei ole sinult kunagi võet midagi, kui sa ei tee tööd. Siis on see olnud teiste töövili, mis on hävitet.“

Ütles ja läks. Ja temaga läksid ühes Sulev Tam-miga, kuna vihane Udo jäi üksi. Ta nägi viimast korda oma endisi sõpru.

Hind 90 senti

A-15240

Pealadu:

Oskar Luik, Tartus, Rüütli tän. 14